

Archeologienota Temse – Vrijheidstraat 19

Ruth Ferket en Natasja Reyns

Bornem
2021

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Ruth Ferket en Natasja Reyns

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2021/12.807/94

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en /of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	9
2.3	Onderzoeksopdracht	9
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	9
2.3.2	Beschrijving geplande werken	10
2.3.3	Werkwijze	13
2.4	Assessmentrapport	13
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	13
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	19
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	26
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	28
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	29
3	Samenvatting	31
4	Bibliografie	32
4.1	Publicaties	32
4.2	Websites	32
5	Bijlagen	33
5.1	Archeologische periodes	33

1 Inleiding

Deze archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 3000 m² of meer bedraagt en waarbij de percelen helemaal buiten de archeologische zones liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

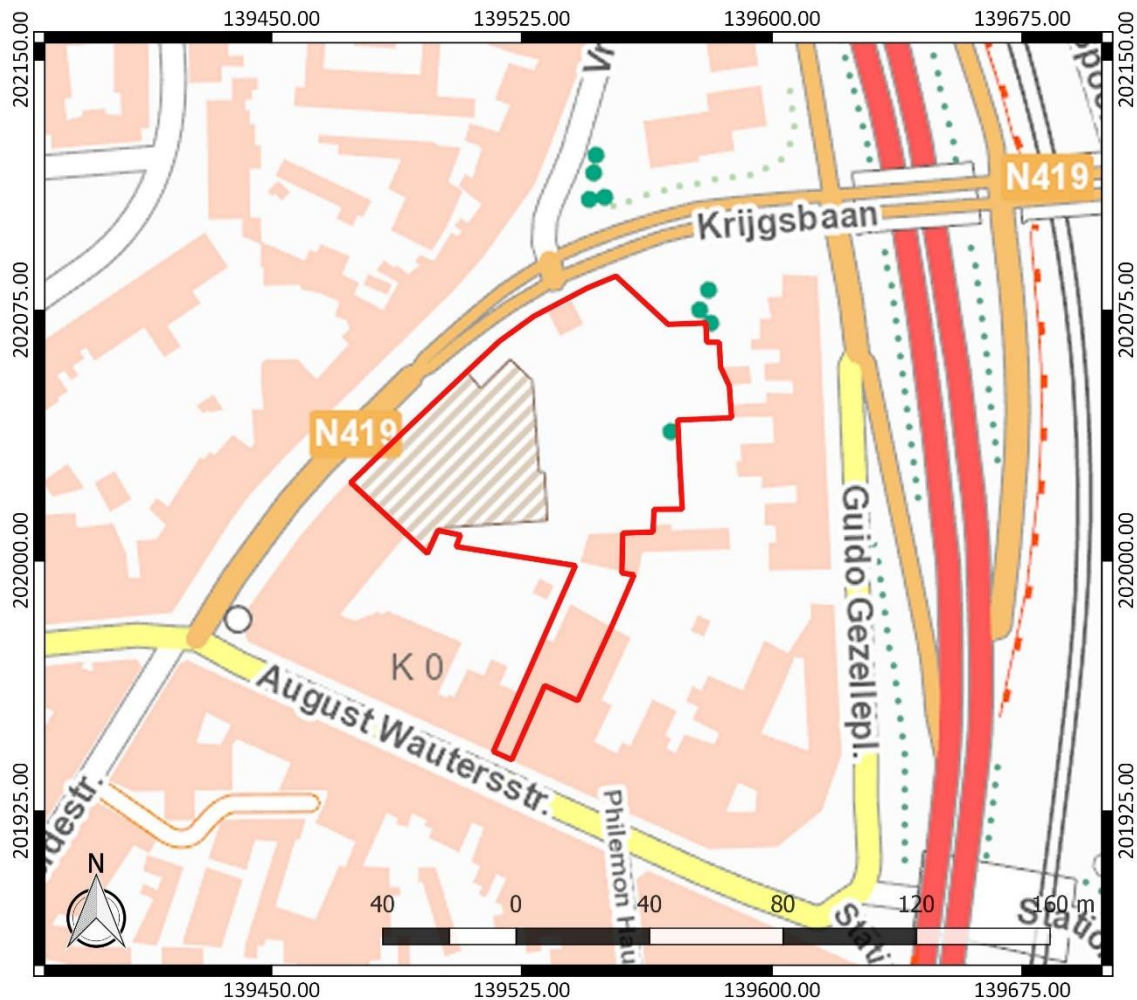
² <https://geo.onroenderfgoed.be>

Figuur 1: Kadasterplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Temse, Afdeling 2, sectie D, nummers 1406C7, 1406D7, 1407Z, 1409C5, 1409D5, 1409H5, 1409M5 (partim) en 1409N4 (partim)

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 6737 m²

Topografische kaart:

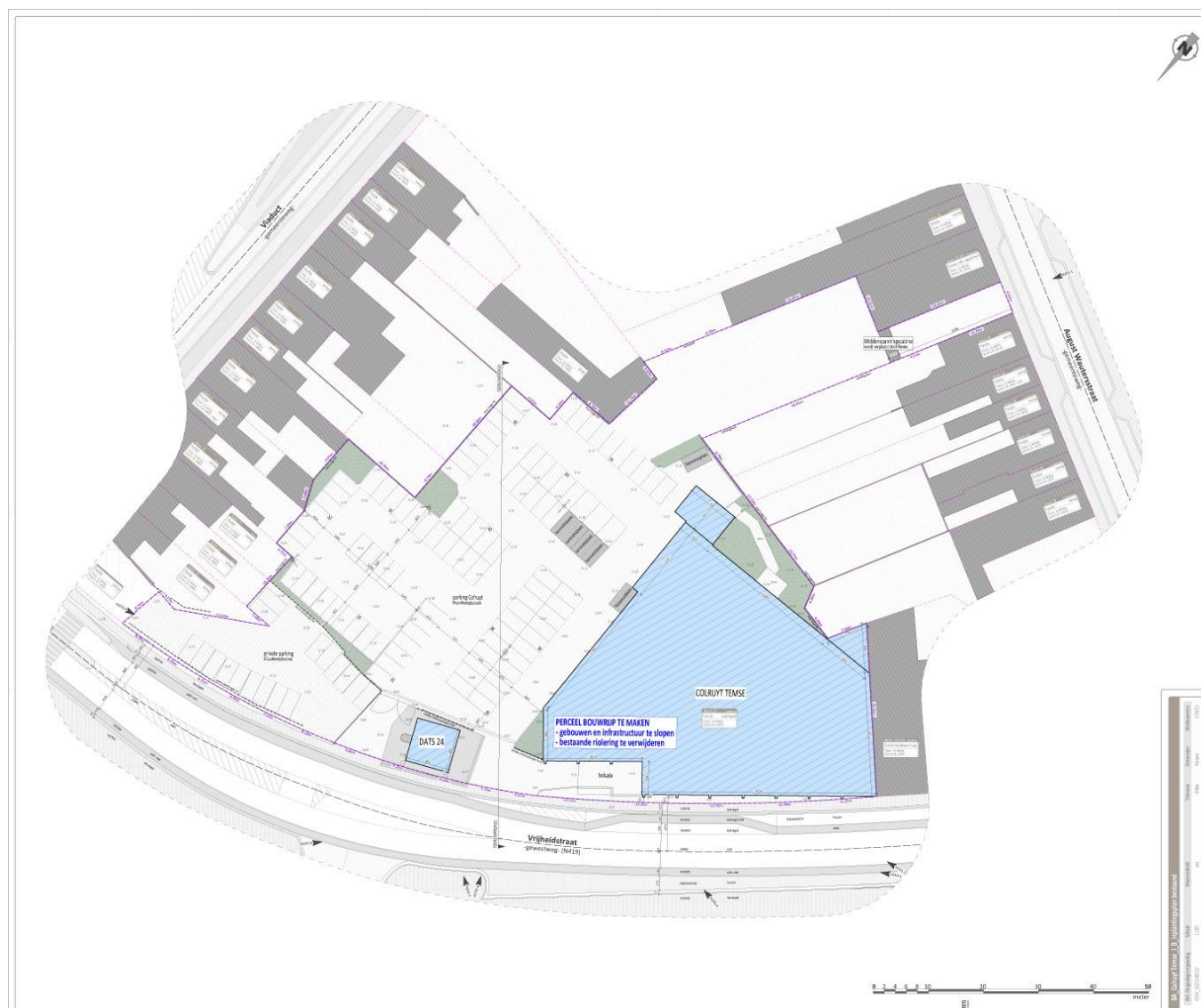
Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 30/04/2021 – 03/06/2021

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, steentijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd, akkerland en tuinzone

Verstoorde zones: Er bevinden zich gebouwen, verhardingen en een tankstation ter hoogte van het onderzoeksgebied. Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. De precieze aard en de omvang van deze verstoring is echter niet gekend. Wel kunnen we stellen dat de zone ter hoogte van het tankstation volledig verstoord is door de plaatsing van ondergrondse tanks. Hier is geen archeologisch erfgoed meer te verwachten.

De gebouwen op percelen 1406C7, 1406D7 en 1407C3 werden inmiddels reeds afgebroken. De bebouwing aan de straatkant is er wel nog steeds en blijft op +1. ER is ook nog sprake van een hoogspanningscabine en de leidingen hiervan lopen over dit deel van het terrein.

Figuur 3: Plan bestaande toestand

2.2 Archeologische voorkennis

Er is geen concrete archeologische voorkennis met betrekking tot het onderzoeksgebied.

2.3 Onderzoeksoopdracht

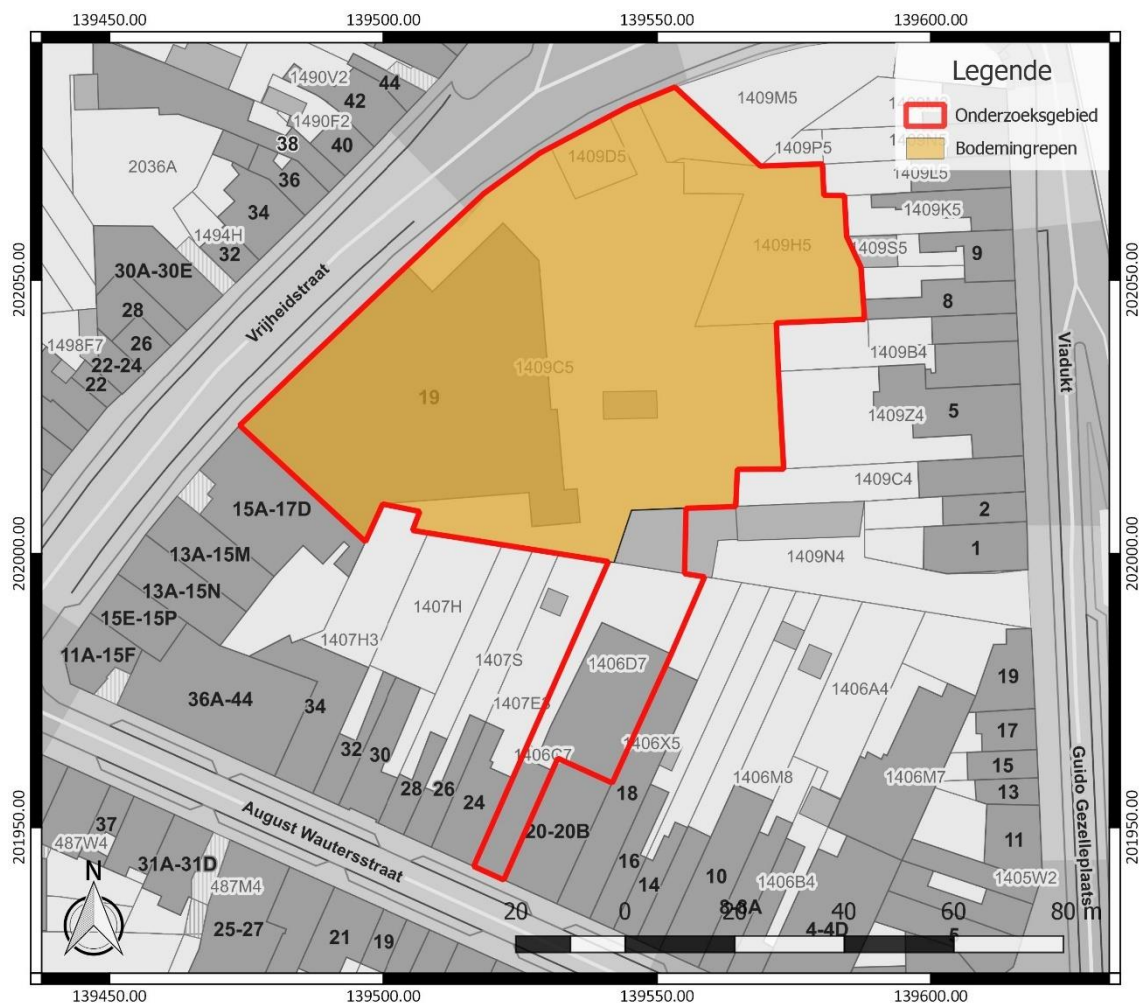
2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: in het zuiden van het onderzoeksgebied worden geen bodemingrepen gepland. De zone waar bodemingrepen gepland worden, beslaat ca. 5797 m².

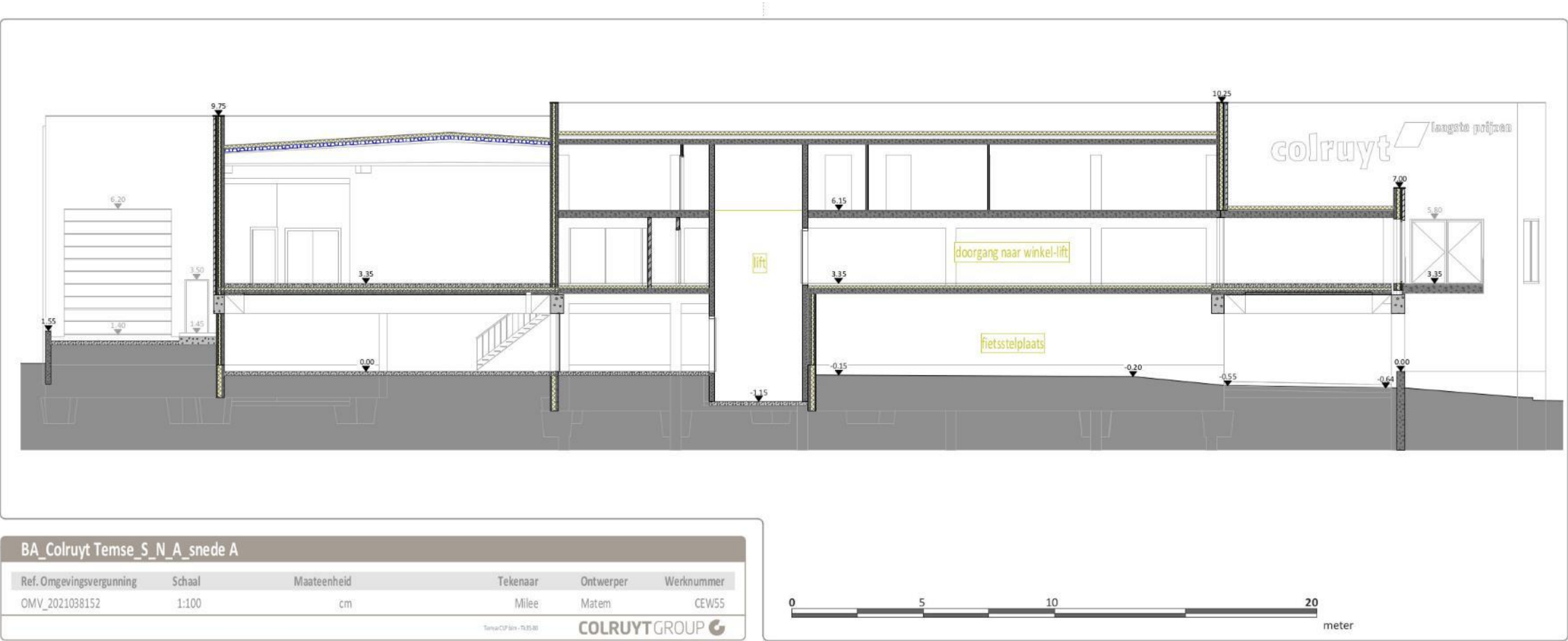
Figuur 4: Zone waar bodemingrepen gepland worden, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein wordt de bouw van een handelspand met een dakoppervlakte van 2901 m² incl. bovengrondse loskade voorzien, bestaande uit een bovengrondse parkeergarage op +0, een winkelniveau op +1 en bijhorende sociale lokalen op +2. Daarnaast wordt er ook een buitenparking voorzien (Figuur 5). Hiervoor zullen de bestaande gebouwen en infrastructuur gesloopt worden en wordt de bestaande riolering verwijderd (Figuur 4). Ook het tankstation wordt gesloopt en de infrastructuur wordt verwijderd. Voor de aanleg van de parkeerplaatsen (zowel binnen als buiten de parkeergarage) wordt een verstoring van gemiddeld ca. 50 cm verwacht. De fundering van de parkeergarage zal een verstoring van ca. 150 cm veroorzaken. Ter hoogte van liftputten en technische installaties binnen het gebouw wordt ca. 115 cm afgegraven. Verder wordt er in het noorden en het oosten van het terrein nog een talud aangelegd. Deze ingreep betekent een verstoring van 0 tot 50 cm.

Figuur 5: Inplantingsplan nieuwe toestand

Figuur 6: Snede ontworpen toestand

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een lage densiteit aan bebouwing in het verleden. Daarom wordt bijzondere aandacht besteed aan de landschappelijke opbouw en het landgebruik van het gebied.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

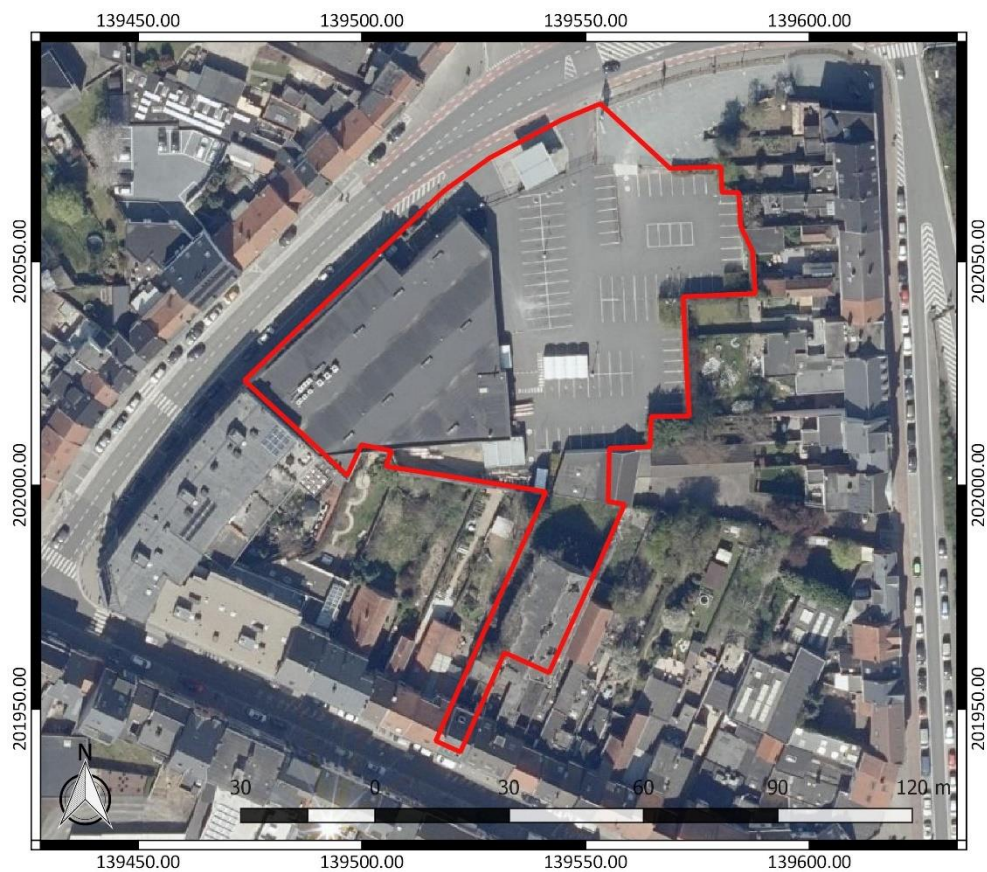
Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), het primitief kadasterplan uit 1830-1833, de Atlas der Buurtwegen (1841) en de Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) worden vier momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

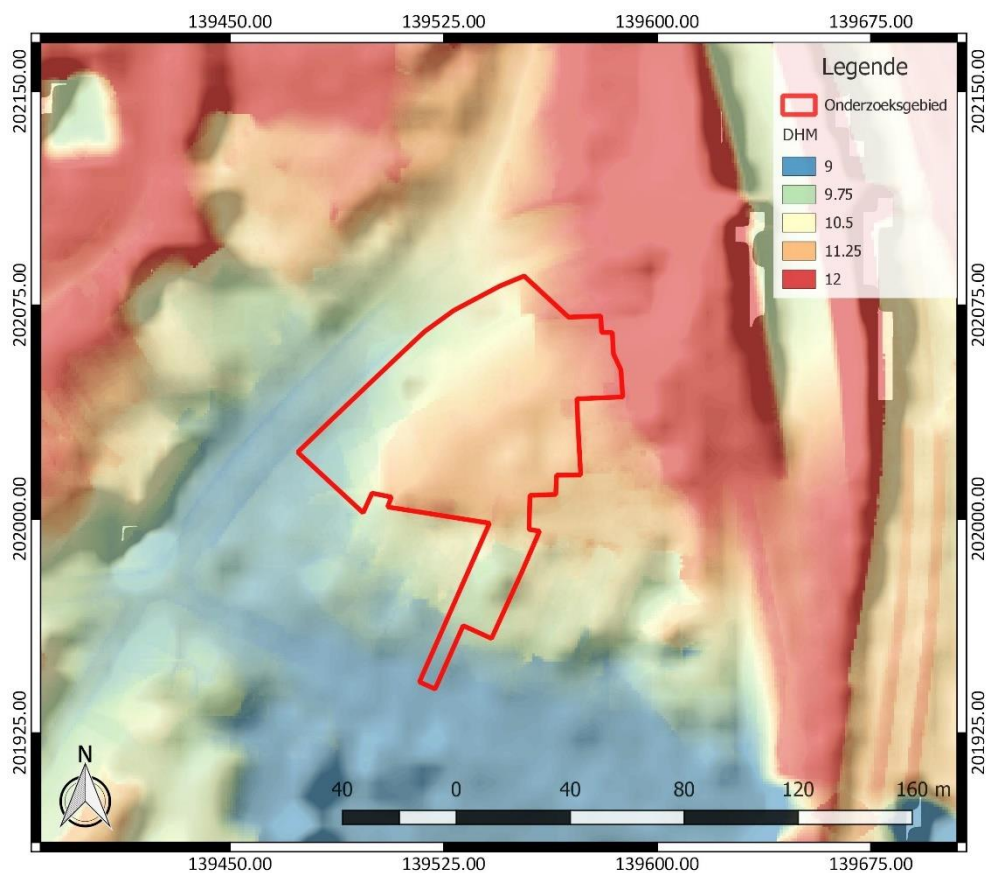
2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

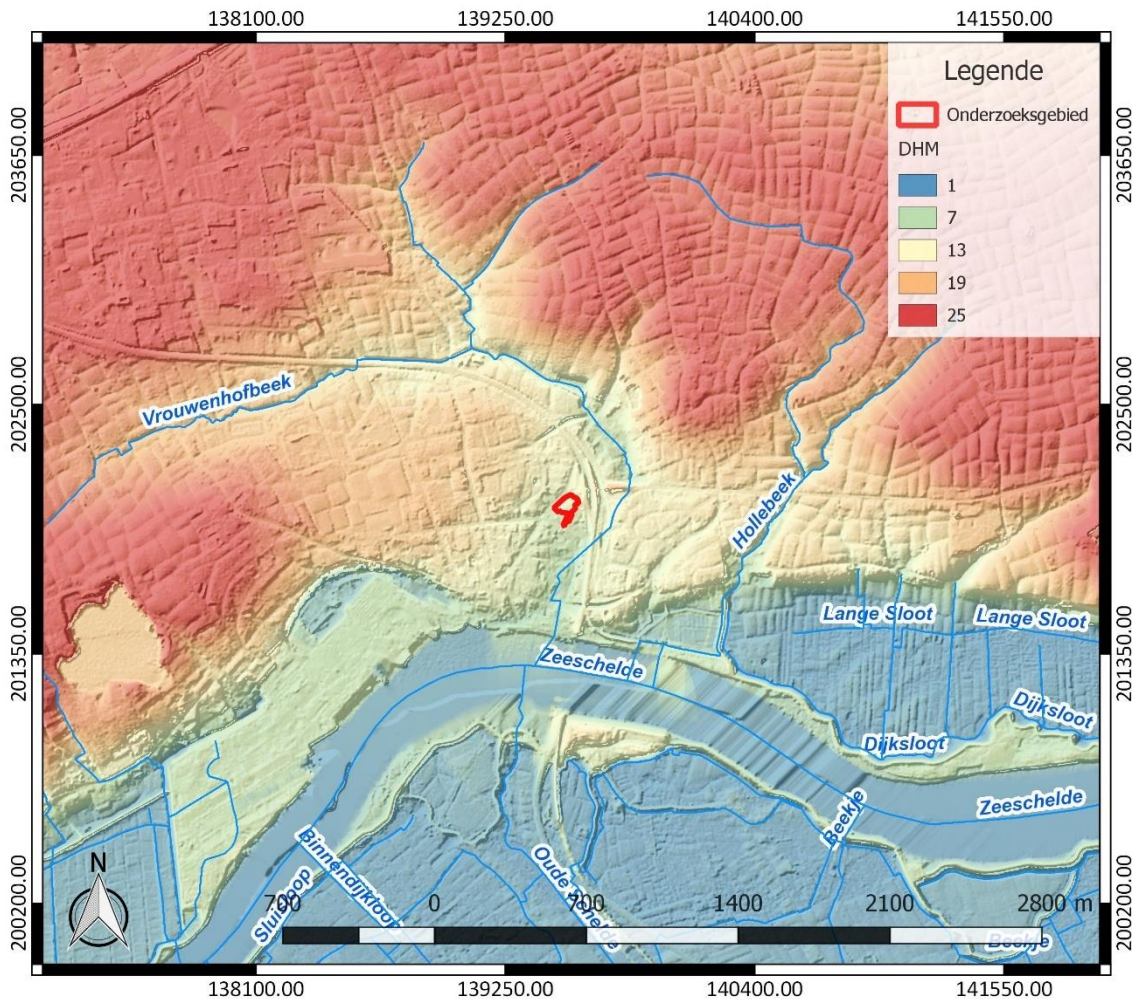
Het onderzoeksgebied situeert zich op korte afstand ten noordoosten van het centrum van Temse en is gelegen tussen de Krijgsbaan in het noorden, het Viadukt en de Guido Gezelleplaats in het oosten, de August Wautersstraat in het zuiden en de Vrijheidstraat in het westen (Figuur 7). Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden. Hydrografisch behoort het tot het Beneden-Scheldebekken. De voornaamste waterloop in de omgeving is de Zeeschelde, die ten zuiden stroomt (Figuur 9). Ten noorden en ten oosten van het terrein loopt de Vrouwenhofbeek. Deze beek mondt ten zuiden van het terrein in de Schelde uit. Verder ten oosten stroomt de Hollebeek, een andere zijbeek van de Schelde.

Figuur 7: Luchtfoto van 2020 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 8: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 9: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 10: Hoogteverloop van noord naar zuid over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

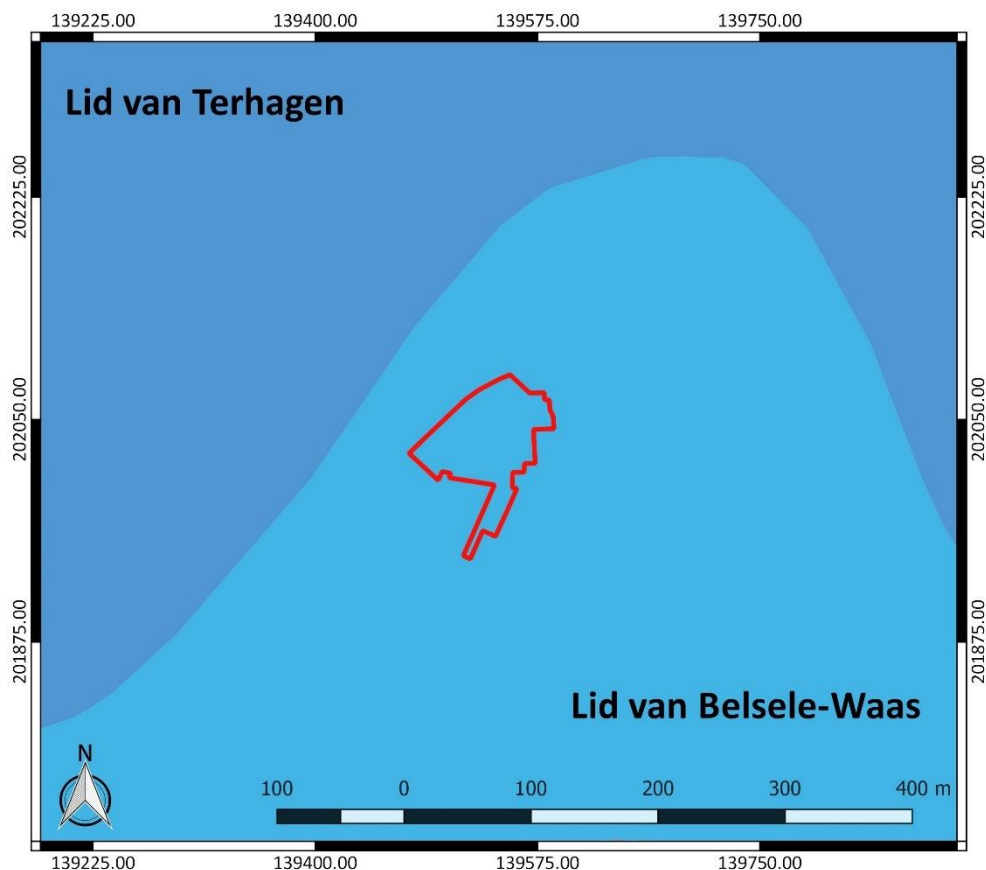
Geomorfologisch wordt de omgeving van Temse bepaald door de Wase Cuesta. De oorsprong van het reliëf in het Waasland is terug te vinden in de afzetting van Boomse klei. De kleilaag werd afgezet in het geologische tijdperk van het Rupeliaan, tussen ca. 38 en 32,8 miljoen jaar geleden. Een groot deel van wat nu Laag- en Midden-België is, werd toen herhaaldelijk en langdurig overstromd door de zee, waarbij zowel zandige als kleiige pakketten op de zeebodem werden afgezet. De Boomse Klei werd in horizontale lagen afgezet. Na deze afzetting werd Midden-België opgeheven en kantelde de Boomse klei, samen met oudere en jongere lagen, lichtjes in noordnoordoostelijke richting. Tegen het einde van het Tertiair was er een afhellend landoppervlak ontstaan dat enkel nog periodiek door de zee werd overstromd. Op het droogvallende oppervlak ontstond een rivierennet, waartoe de Schelde behoort, dat in noordnoordoostelijke richting afwatert.³

³ Thoen 1989, 13

Het was voornamelijk tijdens het Quartair dat het landschap van het Waasland zijn huidige uitzicht verkreeg. Vooral tijdens de koude perioden was er sprake van een sterke erosie en werden de tertiaire lagen uitgeschuurd door rivieren. Zo ontstond een zwak golvend, laag heuvellandschap. Over het algemeen helt het landschap van het Waasland af naar het noordoosten toe. Het centrum van Temse ligt op de zuidelijke helling van de Wase Cuesta, die zeer steil is.⁴

Op de cuesta loopt de hoogte op tot 30 m TAW.⁵ In het zuiden situeert zich de dalflank van de Scheldevallei, waar de topografie snel daalt van 25 tot 5 m. Verschillende valleitjes hebben zich in de dalflank ingesneden, waardoor er een licht golvende topografie is ontstaan.⁶ Ter hoogte van Temse is er sprake van de “Scheldevallei stroomafwaarts Gent”, die deel uitmaakt van de Vlaamse Vallei en een bedijkte hoogwateroverstromingsvlakte vormt met brede, natuurlijk afgesneden meanders met kronkelwaardafzettingen, donken, oeverwallen, rivierduinen en (pot)polders.⁷

Het onderzoeksgebied bevindt zich op de zuidelijke flank van de Wase Cuesta. Ten oosten heeft de Vrouwenhofbeek zich in de flank ingesneden. Ten zuiden ligt de Scheldevallei. Het studiegebied kent een hoogte van 8,8 tot 12 m TAW (Figuur 10). De hoogste punten bevinden zich in het noordoosten en het centrale deel van het terrein. Het onderzoeksgebied helt af naar het zuiden en naar het westen toe (Figuur 8).

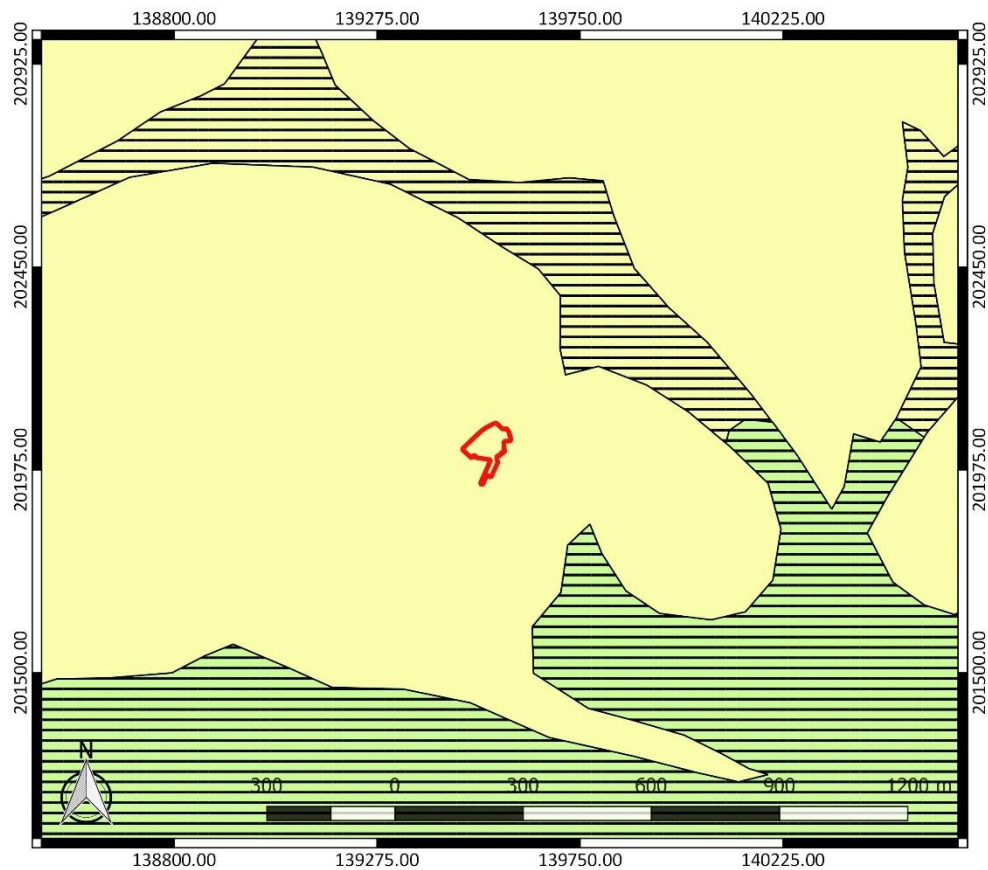
Figuur 11: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁴ Thoen 1989, 15

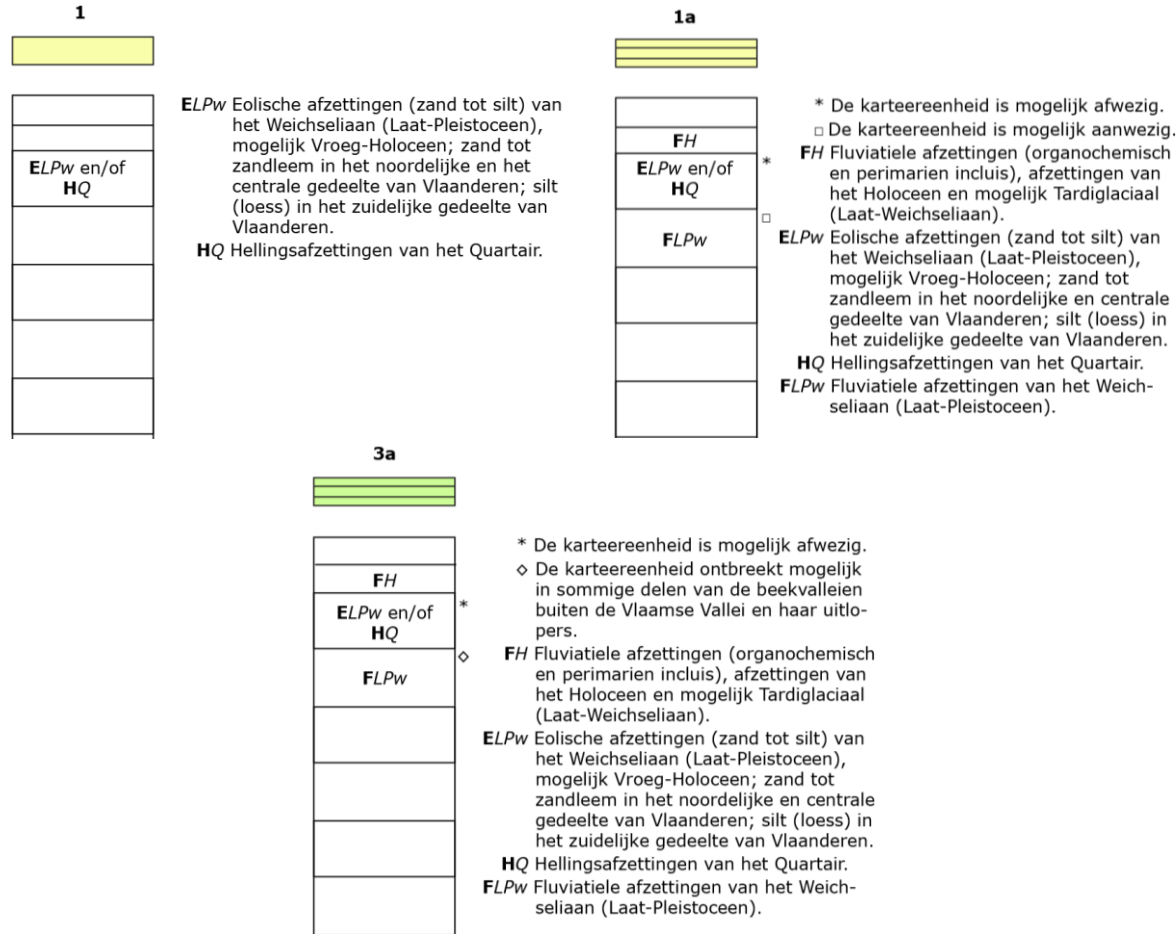
⁵ Adams *et al.* 2002, 7

⁶ Snacken 1969, 13

⁷ Antrop *et al.* 2002, 55

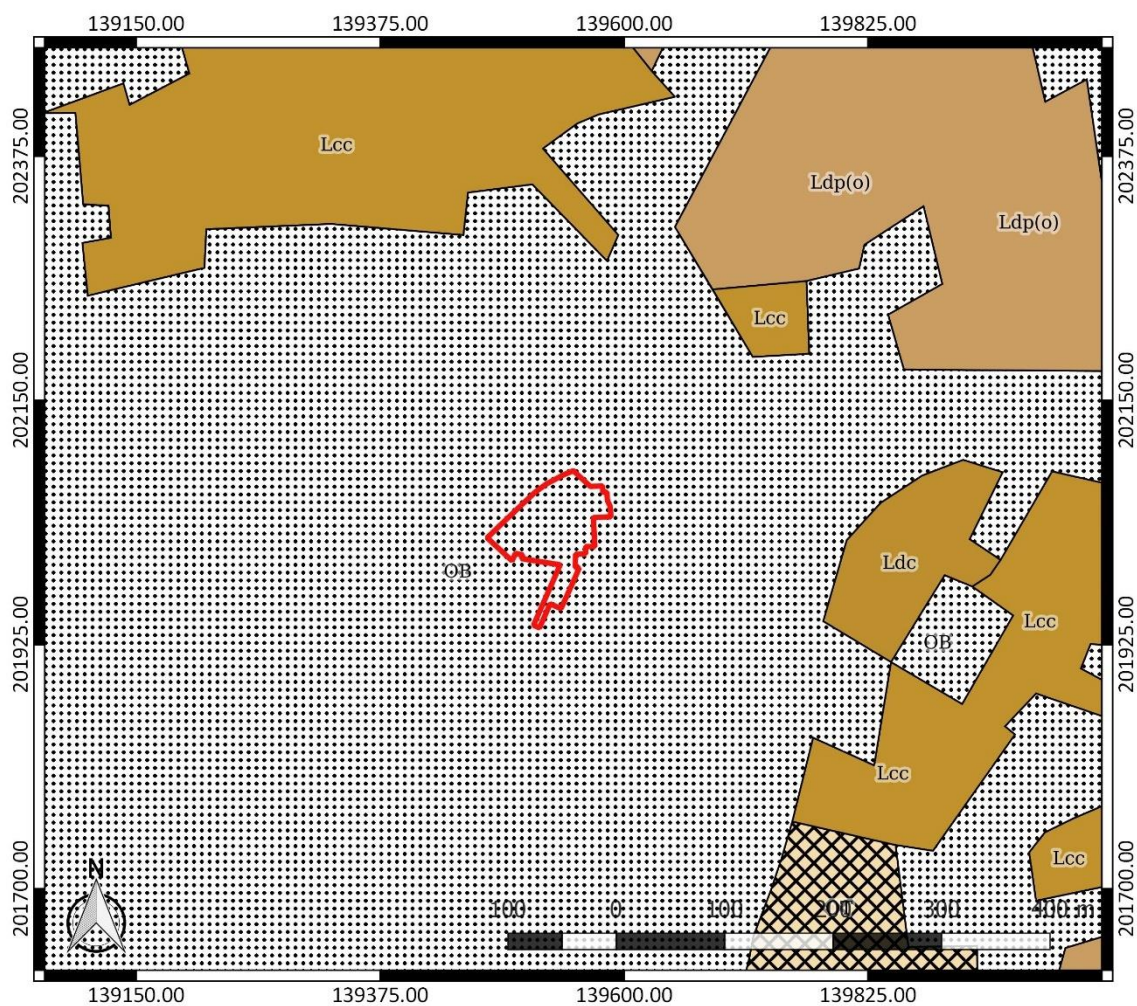
Figuur 12: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 13: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 11) bestaat uit het Lid van Belsele-Waas (Formatie van Boom). Het Lid van Belsele-Waas wordt gekenmerkt door grijsgroen zeer fijn, kleihoudend zand, tot grijze klei, die silthoudend, gebioturbeerd, glauconiet- en glimmerhoudend is en die kalkhoudende horizonten bevat. Ten noorden, ten oosten en ten westen is het Lid van Terhagen weergegeven, dat gekenmerkt wordt door bleekgrijze klei, die onderaan kalkhoudend is.⁸

De quartairgeologische kaart (Figuur 12) geeft aan dat in het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. In de vallei van de Schelde en van de Vrouwenhofbeek, ter hoogte van de gearceerde zones op de kaart, zijn deze afzettingen mogelijk afwezig. Mogelijk bevinden zich daar oudere fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen). Ook komen daar jongere fluviatiele afzettingen van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan) voor.⁹

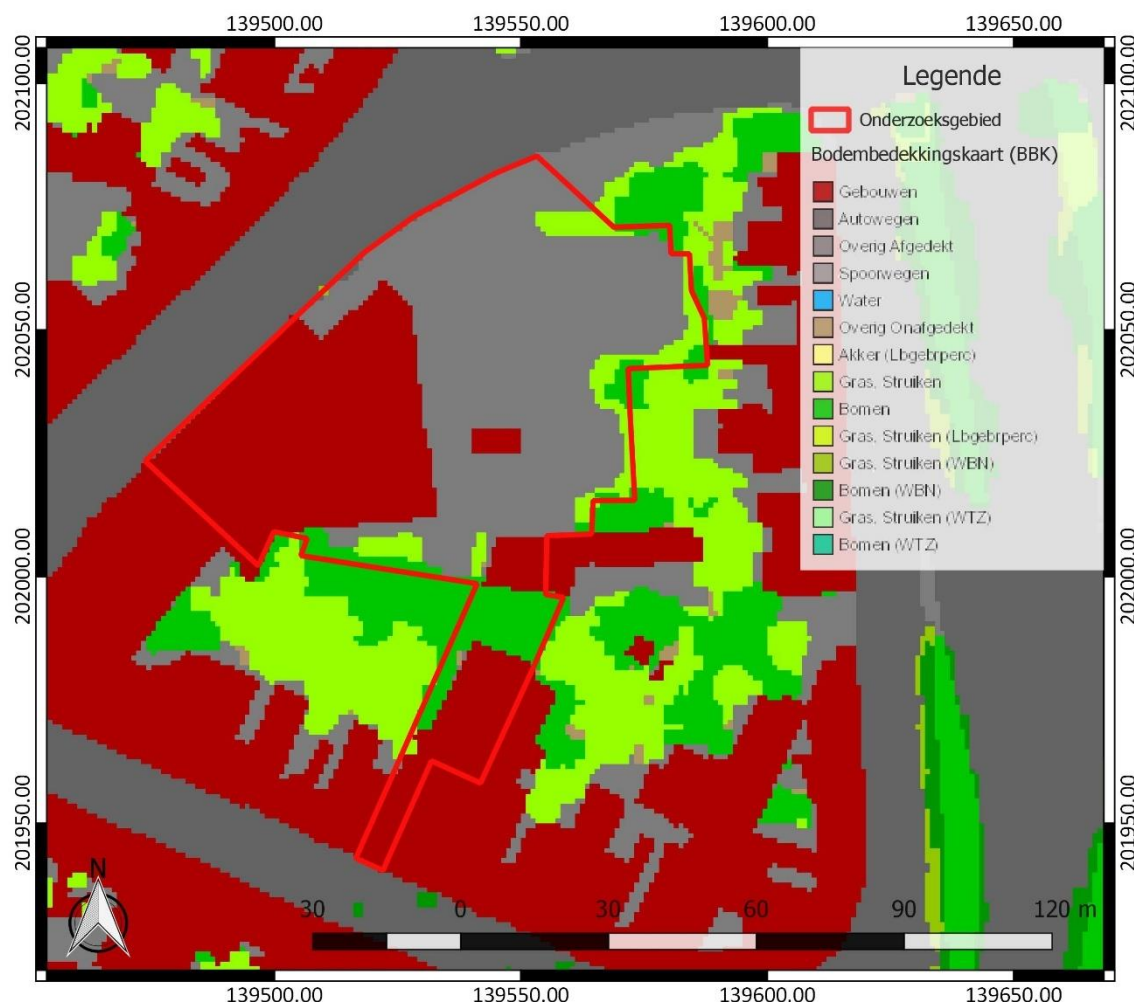

Figuur 14: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁸ www.geopunt.be/kaart

⁹ www.geopunt.be/kaart

De bodemkaart (Figuur 14) situeert het onderzoeksgebied in een bebouwde zone (OB). Ten noorden en ten oosten van het terrein geeft de kaart een matig droge (Lcc) en een matig natte (Ldc) zandleembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont weer. Ten noordoosten is een matig natte zandleembodem met een sterke antropogene invloed (Ldp(o)) te verwachten. Op de bodemgebruikskaart zijn in het onderzoeksgebied gebouwen en verhardingen te bemerken. Voor het overige wordt het studiegebied volgens de kaart ingenomen door gras, struiken en bomen (Figuur 15). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 7).

Figuur 15: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

Temse kende vermoedelijk een intensieve bewoning vanaf de Gallo-Romeinse periode.¹⁰ Op het grondgebied van Temse zijn zeven nederzettingen uit de Romeinse periode aangetroffen, waarvan drie op de zuidelijke helling van de Wase Cuesta. Deze nederzettingen staan in verband met artisanale bedrijvigheid. Er werden grondstoffen gehaald uit het aanwezige moeraserts en de Rupeliaanse klei in de ondergrond. De economische bedrijvigheid bloeide door de aanwezigheid van lokale grondstoffen en het uitgebreide net van rivieren. De Romeinse aanwezigheid in Temse was vrij continu van 50 tot 410 na Chr.¹¹

¹⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Temse [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13943> (Geraadpleegd op 03-05-2021)

¹¹ Thoen 1989, 84-85

Volgens de lengende werd het dorp in de 8ste eeuw gekerstend door de heilige Amelberga. Vanaf de 13de eeuw was Temse een van de bloeiendste dorpen in het Land van Waas. De gunstige ligging aan de Schelde speelde hier een belangrijke rol in. De Schelde zorgde voor het ontstaan van een druk bezochte markt. Temse kende een gelijkmatige groei en economische voorspoed door een rijk gamma aan handenarbeid. Tijdens het tweede kwart van de 19de eeuw groeide de gemeente uit tot een industriecentrum. Er werden talrijke weverijen en spinnerijen opgericht. In 1828 richtte Bernard Boel een scheepsbouwwerf op aan de zogenaamde "Kil", die uitgroeide tot één van de belangrijkste van het land, met een oppervlakte van 25 ha.¹²

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat het onderzoeksgebied in gebruik is als akkerland (Figuur 16 en Figuur 17). Ter hoogte van de westelijke rand van het terrein is een gebouw weergegeven, dat zich echter grotendeels buiten het onderzoeksgebied bevindt. Het studiegebied ligt niet onmiddellijk langs maar iets ten oosten van de voorloper van de Vrijheidstraat. Ten oosten is de Vrouwenhofbeek weergegeven. De dorpskern van Temse bevindt zich ten zuidwesten.

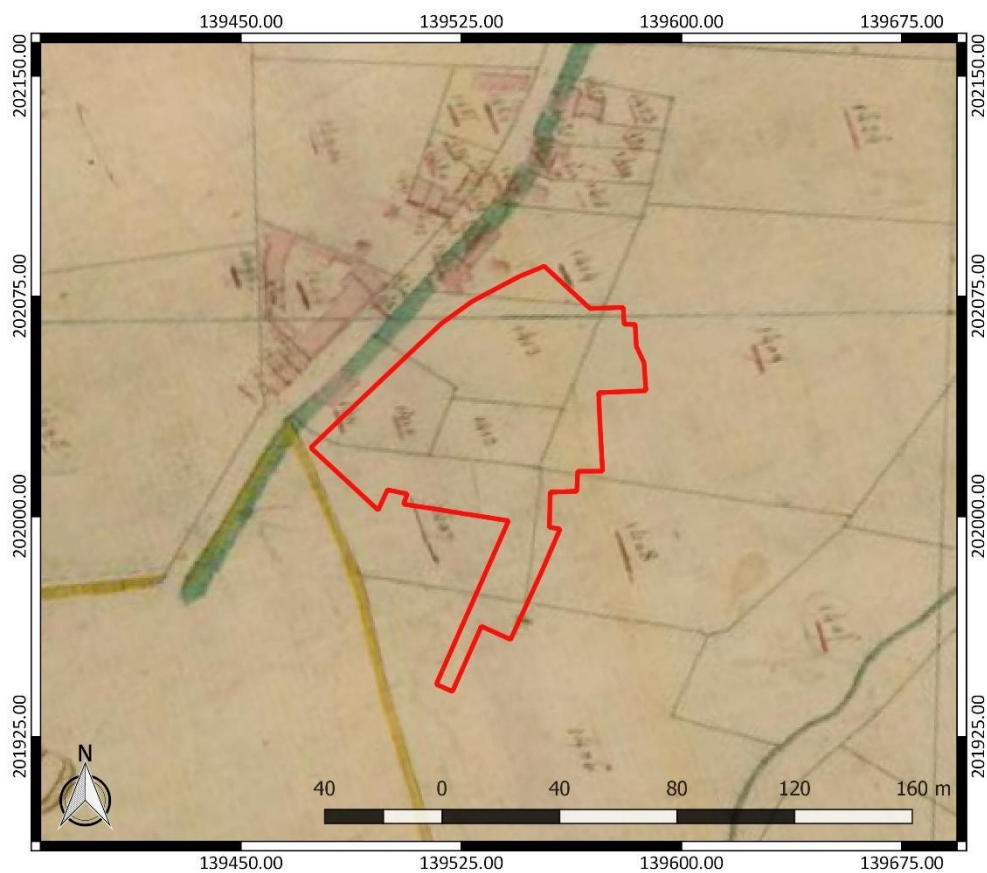

Figuur 16: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

¹² Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Temse [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13943> (Geraadpleegd op 03-05-2021)

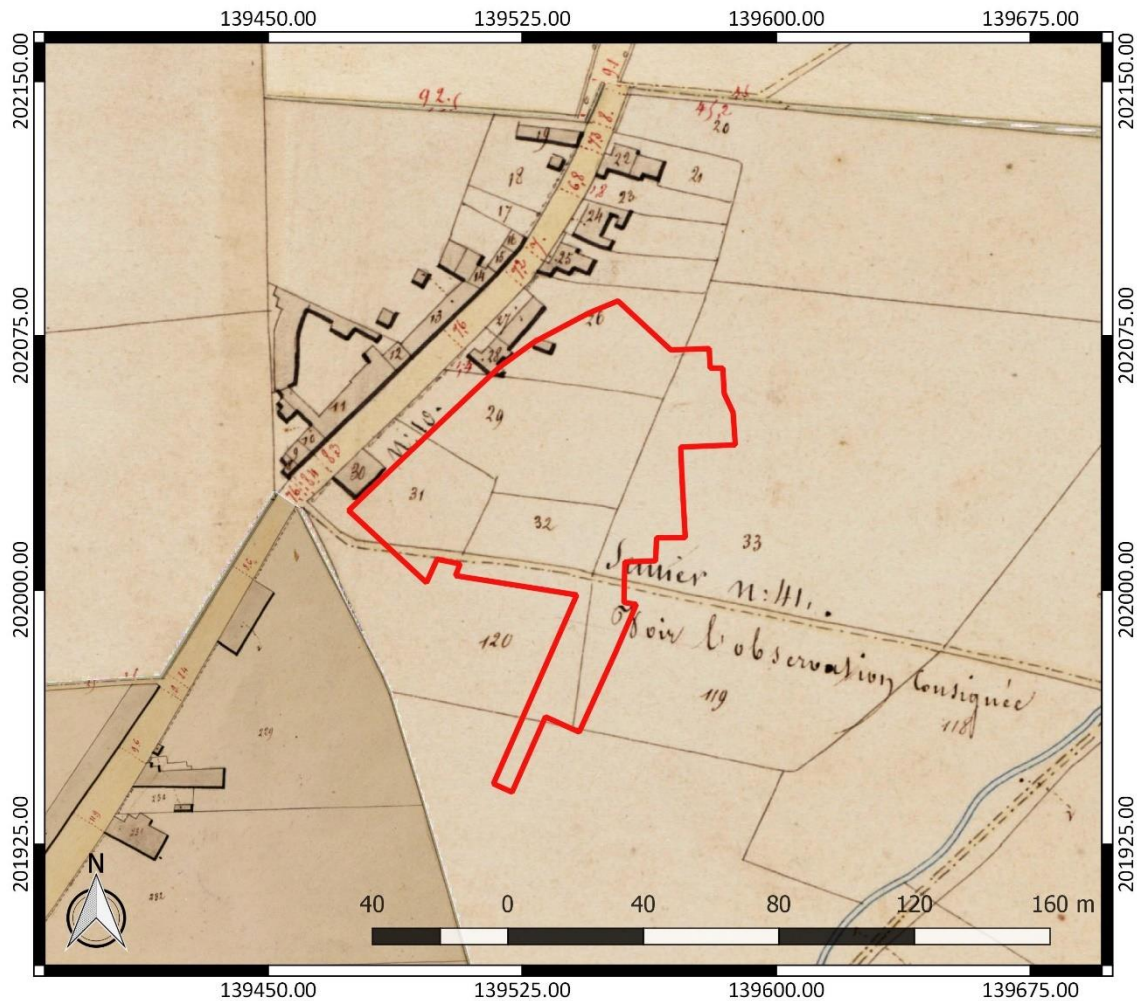

Figuur 17: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden (detail) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

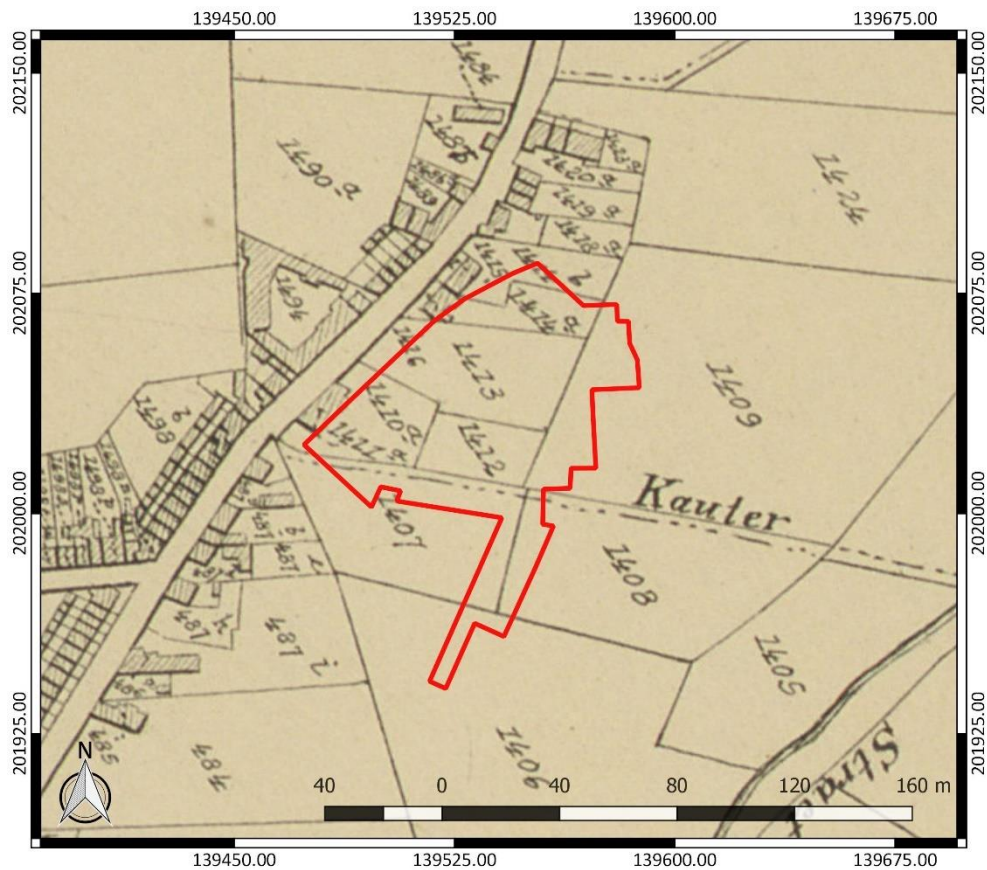
Figuur 18: Primitief kadasterplan uit 1830-1833 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://search.arch.be/nl/>)

Het primitief kadasterplan uit 1830-1833 (Figuur 18) toont dat het onderzoeksgebied onbebouwd is. Langs de Vrijheidstraat, juist ten noordwesten van het terrein, is wel bebouwing te bemerken. Het onderzoeksgebied was vermoedelijk nog steeds in gebruik als akkerland. Op de Atlas der Buurtwegen (1841) is er een bijgebouw weergegeven in het noorden van het onderzoeksgebied (Figuur 19). Er loopt ook een voetweg doorheen het terrein. De Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van P.C. Popp (1842-1879) toont dat het bijgebouw binnen het onderzoeksgebied verdwenen is (Figuur 20). Er is enkel nog bebouwing weergegeven langs de noordwestelijke rand van het terrein.

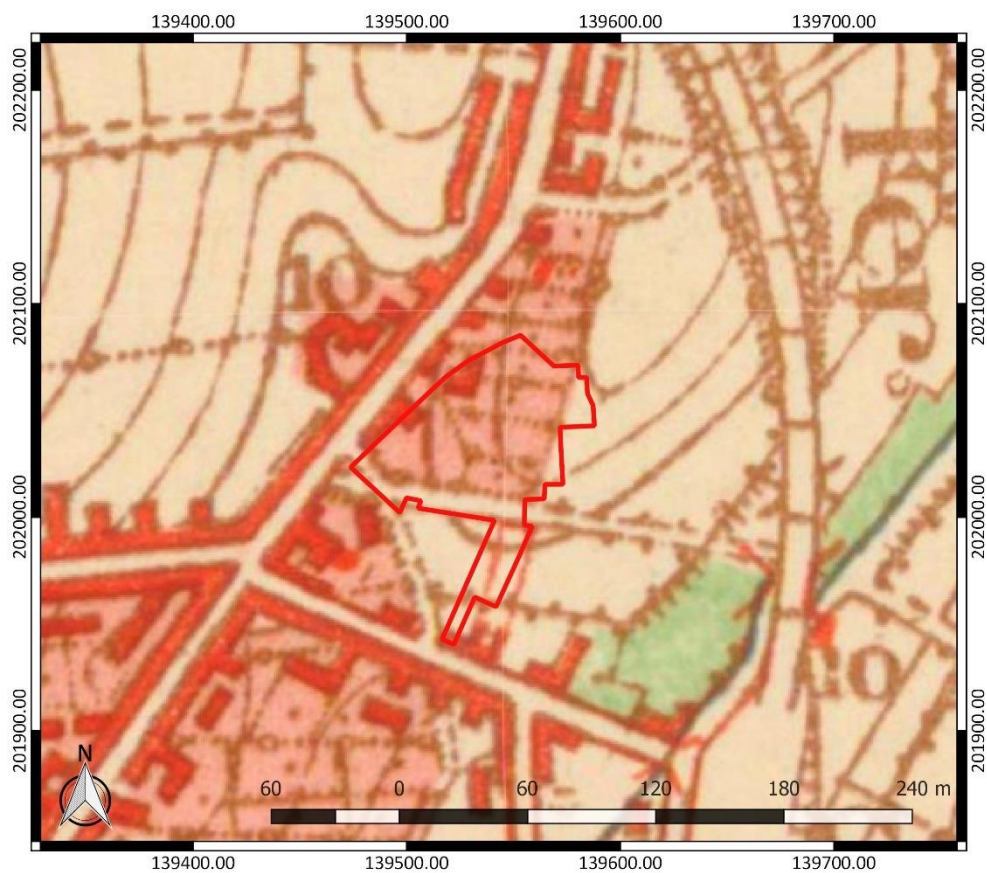

Figuur 19: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op een topografische kaart uit 1879 (Figuur 21) is te zien dat de bebouwing langs de Vrijheidstraat uitgebreid en aangepast is. Er is nu ook bebouwing aanwezig in het noordwesten van het terrein. In het zuiden van het terrein is bebouwing te bemerken langs de August Wautersstraat, die inmiddels aangelegd was. De noordelijke terreinhelft is niet langer in gebruik als akkerland maar is als tuinzone afgebeeld. Verder loopt er nog steeds een pad door het onderzoeksgebied. Ten oosten van het terrein is een spoorweg aangelegd.

Figuur 20: Atlas cadastral parcellaire de la Belgique van Popp met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 21: Topografische kaart uit 1879 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 22) toont dat de bebouwing binnen het onderzoeksgebied sterk uitgebreid en aangepast is. Er zijn gebouwen te bemerken in het noordoosten, het zuiden, het centrale deel en het westen van het terrein. In de omgeving van het onderzoeksgebied is de bebouwing ook sterk uitgebreid en zijn infrastructuurwerken uitgevoerd. De Vrijheidstraat is verbreed, waardoor het onderzoeksgebied nu langs de weg ligt. De bebouwing die langs de oostelijke zijde van de weg lag, is gesloopt. Ten noorden is de Krijgsbaan aangelegd en ten oosten zijn het Viadukt en de Guido Gezelleplaats verschenen. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 23) toont dat de bebouwing in het centrale deel van het onderzoeksgebied gesloopt is. Op deze foto is er bebouwing te zien in het noordoosten, het zuiden en het westen van het terrein. In het noorden van het onderzoeksgebied zijn verhardingen aangelegd en in het centrale deel van het terrein is gras te bemerken.

Op een luchtfoto uit 2000-2003 (Figuur 24) zijn er binnen het onderzoeksgebied grote veranderingen te bemerken ten opzichte van de luchtfoto uit 1979-1990. De bebouwing die in de noordelijke terreinhelft aanwezig was, is gesloopt en vervangen door een supermarkt in het westen met een bijhorende parking. In het noorden is voor het eerst een tankstation te bemerken. In het zuiden van het terrein is nog steeds bebouwing aanwezig. Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 7).

Figuur 22: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 23: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 24: Luchtfoto uit 2000-2003 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 25). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

In de Clement D'Hooghelaan, op korte afstand ten westnoordwesten van het onderzoeksgebied, vond een proefsleuvenonderzoek plaats dat in twee fasen uitgevoerd werd. Tijdens de eerste fase (CAI ID 224103) werden drie greppels uit de nieuwe tijd en verstoringen uit de nieuwste tijd vastgesteld. Tijdens de tweede fase (CAI ID 980708) werd het resterende deel van het terrein onderzocht na de sloop van de voordien aanwezige bebouwing. In deze zone bleken enkel verstoringen aanwezig te zijn.¹³

Figuur 25: Overzichtskartaal Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het DTM 1 m en Hillshade DHM 5 m

¹³Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Clement D'Hooghelaan [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224103> (Geraadpleegd op 04-05-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Clement d'Hooghelaan fase 2 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980708> (Geraadpleegd op 04-05-2021). Zie ook: Claessens 2018 en Gyesbregts 2020.

In de ruimere omgeving kwamen oudere resten aan het licht. De oudste resten dateren uit de steentijd. In de Oeverstraat 67 (CAI ID 155941), ten westzuidwesten van het onderzoeksgebied, werd bij een toevalsvondst een gepolijste bijl uit het neolithicum aangetroffen.¹⁴ Bij een archeologische veldkartering ter hoogte van de Gewestweg N16 (CAI ID 39450), ten noordwesten, werd één vondst uit de steentijd aangetroffen.¹⁵

Verder zijn er ook resten uit de Romeinse tijd aanwezig in de omgeving. Langs de Lage Heirweg (CAI ID 32707), ten zuidoosten, was een Romeinse bewoningskern gesitueerd. Deze woonkern maakte samen met twee andere bewoningskernen (de Steenakker en Stokhoek in Elversele) deel uit van een vicus. Op de vindplaats aan de Lage Heirweg werd een vierkante houten waterput gevonden. In de vulling werden verschillende resten aangetroffen, waaronder brokken tegulae, stukken kolenkalksteen, een fragment van een molensteen in lava, een grote platte baksteen en aardewerk.¹⁶

In het centrum van Temse kwamen ook resten uit de Romeinse tijd aan het licht. Ter hoogte van de Markt en de Oeverstraat (CAI ID 31655), ten zuidwesten van het onderzoeksgebied, was een steenen pannenbakkerij gevestigd. Er werden vier pannenovens gevonden (drie op het marktplein en een in de Oeverstraat), met grote hoeveelheden bouwkeramiek in de vulling. Ook werden hier vier kuilen ontdekt, waarvan drie kuilen mogelijk dienden voor de opslag of de verwerking van de grondstof voor de productie van bouwkeramiek. De overige kuil werd vermoedelijk als stortplaats voor brandstofresten gebruikt. Daarnaast werd ook een afvalkuil met brokken van een Gallo-Romeins gebouw aangetroffen. De Romeinse resten worden gedateerd tussen 50 en 275 na Christus. Op deze vindplaats werden ook resten uit de middeleeuwen opgegraven, die dateren vanaf de 11de-12de eeuw. Het gaat om een kerkhofmuur en -gracht en een weg die het tracé van de Oeverstraat volgt.¹⁷

Op de Markt bevindt zich ook de Onze-Lieve-Vrouwekerk (CAI ID 32698), waarvan de oorsprong teruggaat tot in de vroege middeleeuwen. De kerk werd vermoedelijk gesticht in 770 door de Heilige Amelberga, maar van deze eerste bidplaats zijn geen sporen teruggevonden. Tijdens een opgraving werden muurresten van de Romaanse voorloper van de huidige kerk blootgelegd. Ook waren er Romeinse resten in los verband en resten van de vroeg-Romaanse kerkhofmuur aanwezig. In 1496 werd de kerk door een ernstige brand getroffen. Filips de Schone stond een speciale belasting toe om de herstelling en de wederopbouw te bekostigen. Het hoogkoor gaat waarschijnlijk terug tot deze periode. Aan het einde van de 16de eeuw werd het noordelijke zijkoor toegevoegd en in 1621 werden werken uitgevoerd aan de benedenkerk. De vieringtoren werd in 1720-21 heropgebouwd. Het bij de kerk horende kerkhof werd in 1820 definitief opgeruimd. Het zuidelijke zijkoor werd in 1842 gebouwd en de benedenkerk werd uitgebreid in de jaren 1886-88. In 1979 werd een grondige restauratie uitgevoerd waarbij onder meer de hele westelijke gevel ontmanteld werd en van een nieuwe gevelbekleding werd voorzien.¹⁸

Ter hoogte van de Watermolen van Temse (CAI ID 32699), ten zuidzuidwesten, werden de resten van een woonhuis uit de late middeleeuwen opgegraven. Het huis werd uitgebreid met een traptoren. Er werden opeenvolgende vloeren en een beerput van een uitgebouwde latrine met 16de-17de-eeuws

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Oeverstraat 67 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/155941> (Geraadpleegd op 04-05-2021)

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Temse DMB 19 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/39450> (Geraadpleegd op 04-05-2021)

¹⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Lage Heirweg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/32707> (Geraadpleegd op 04-05-2021)

¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Markt [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/31655> (Geraadpleegd op 04-05-2021)

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: O.L.V.-kerk [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/32698> (Geraadpleegd op 04-05-2021); Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Decanale Onze-Lieve-Vrouwekerk [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/15616> (Geraadpleegd op 04-05-2021)

aardewerk vastgesteld. De watermolen dateert uit de 17de eeuw. Het bakstenen onderstel werd bestudeerd. De molen werd opgericht in 1616 en was in gebruik tot 1893. Later werd er een restaurant in gevestigd, dat tot 1973 bestond. Daarna kwam de watermolen leeg te staan. In 1986 werd hij gerenoveerd.¹⁹

Tot slot zijn er nog resten aan het licht gekomen tijdens een opgraving ter hoogte van de Kasteelstraat en N16 (CAI ID 150896), ten zuidzuidoosten van het studiegebied. Het gaat om een aantal stenen (funderings)elementen van onbepaalde datering, die mogelijk in verband te brengen zijn met het afgebroken kasteel van Temse.²⁰

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Ook bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het terrein is gelegen op de zuidelijke flank van de Wase cuesta, op korte afstand tot de oude loop van de Vrouwenhofbeek en op relatief korte afstand tot de Zeeschelde. Dit maakt dat het terrein een erg gunstige landschappelijke ligging kent. Op basis van gekende archeologische waarden in de omgeving is er een verwachting naar resten van de steentijd, de Romeinse tijd en de middeleeuwen voor locaties met een dergelijke landschappelijke ligging.

Historische kaarten tonen ons dat het terrein lange tijd onbebouwd bleef. In de 19de eeuw zien we bebouwing verschijnen aan de randen van het onderzoeksgebied. In de 20ste eeuw raakte en groter deel van het terrein bebouwd en verhard en evolueerde de situatie tot de toestand die we vandaag de dag kennen met een winkel, een verharde parking en een tankstation. Ter hoogte van het tankstation verwachten we een ernstige verstoring van het bodemarchief omwille van de aanwezigheid van ondergrondse tanks. Voor de rest van het terrein verwachten we dat de bodemingrepen die in het verleden plaats gevonden hebben, de bovenlaag van het bodemarchief verstoord hebben. Omwille daarvan wordt het potentieel op goed bewaarde steentijd artefactensites slechts laag geacht. De aanleg van een parking en een winkelconstructie hebben wel vaak het bodemarchief slechts tot op een beperkte diepte verstoord, waardoor relevante archeologische sporen mogelijk wel bewaard gebleven zijn. Ter hoogte van het tankstation is het bodemarchief wel volledig verstoord door de aanwezigheid van ondergrondse tanks.

¹⁹Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: De Watermolen van Temse [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/32699> (Geraadpleegd op 04-05-2021)

²⁰Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Kasteelstraat / N16 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/150896> (Geraadpleegd op 04-05-2021)

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen een zone van ca. 5797 m² binnen het onderzoeksgebied worden werken gepland. De voornaamste werken omvatten de sloop en opbraak van de bestaande gebouwen en verhardingen en vervolgens de aanleg van een nieuw handelspand met bijhorende omgevingsaanleg. Het grootste deel van de bodemingrepen zal een verstoringsdiepte van ca. 50 cm kennen. Plaatselijk, ter hoogte van de geplande funderingen, lopen bodemingrepen op tot een diepte van ca. 150 cm. Ter hoogte van liftputten en enkele technische ruimtes binnen het nieuwe gebouw bedraagt de verstoringsdiepte ca. 115 cm.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein op de zuidelijke flank van de Wase Cuesta, op korte afstand van de voormalige loop van de Onze-Lieve-Vrouwbeek. Op basis van gekende archeologische waarden in de omgeving verwachten we de mogelijke aanwezigheid van resten uit de Romeinse tijd en uit de middeleeuwen. In de omgeving zijn ook resten uit de steentijd gekend, maar door de aanwezigheid van bebouwing en verharding op het terrein vandaag de dag achten we het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite slechts laag. Ter hoogte van het tankstation verwachten we geen relevante archeologische resten meer aan te kunnen treffen. De rest van het terrein kent wel archeologisch potentieel. Een zone van ca. 5797 m² wordt bedreigd door de geplande werken. Daarom wordt verder vooronderzoek nodig geacht in een zone van ca. 5660 m².

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein bebouwd en verhard is. Landschappelijk bodemonderzoek is evenmin relevant omdat we verwachten dat de bovenzijde van het bodemarchief reeds aangetast is.

We verwachten dat er enkel nog een kans is op het aantreffen van relevante archeologische sporen op het terrein. Een dient proefsleuvenonderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site zonder complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

Figuur 26: Aanduiding zone verder vooronderzoek, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de gunstige landschappelijk ligging van het terrein op de zuidelijke flank van de Wase Cuesta, op korte afstand van de voormalige loop van de Onze-Lieve-Vrouwbeek. Op basis van gekende archeologische waarden in de omgeving verwachten we de mogelijke aanwezigheid van resten uit de Romeinse tijd en uit de middeleeuwen. In de omgeving zijn ook resten uit de steentijd gekend, maar door de aanwezigheid van bebouwing en verharding op het terrein vandaag de dag achten we het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite slechts laag. Ter hoogte van het tankstation verwachten we geen relevante archeologische resten meer aan te kunnen treffen. De rest van het terrein kent wel archeologisch potentieel. Een zone van ca. 5797 m² wordt bedreigd door de geplande werken. Daarom wordt verder vooronderzoek nodig geacht in een zone van ca. 5660 m².

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Adams, R./S. Vermeire/G. De Moor/P. Jacobs/S. Louwye/P. Polfliet, 2002: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 15 Antwerpen*, Gent.

Antrop, M./V. Van Eetvelde/J. Janssens/I. Martens/S. Van Damme, 2002: *Traditionele landschappen van het Vlaamse Gewest*, Gent.

Claessens, L., 2018: *Nota Temse – Clement D’Hooghelaan. Fase 1*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 732).

Gyesbregths, D., 2020: *Nota Temse – Clement d’Hooghelaan. Fase 2*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 1034).

Snacken, F., 1969: *Bodemkaart van België. Verklarende tekst bij het kaartblad Temse 42E*, Brussel.

Thoen, H. (ed.), 1989: *Temse en de Schelde van ijstijd tot Romeinen*, Brussel.

4.2 Websites

Cartesius (2021)
<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2021)
<https://dov.vlaanderen.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2021)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2021)
<https://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2021)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2021)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

Rijksarchief België (2021)
<https://search.arch.be/nl/>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

